

Vakti Oluşmadığında Namaz Sakıt Olur Mu? Kuzey Bölgelerinde Yatsı Namazının Vakti Meselesi

Fatih Okumuş

Dr. Öğretim Üyesi

0000-0003-0148-2905

fatihokumus@yahoo.com

Kahramanmaraş Sütçü İmam

Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı

ROR : 03gn5cg19

Öz

Namaz ibadetinin belirli vakitlere bağlanmış olması Kur’ân-ı Kerîm nassıyla sabittir ve bu vakitler, güneşin doğuşu ve batışı, şafak ve ufuk kızılığı gibi astronomik ve coğrafi alametler üzerinden tanımlanmıştır. Fıkıh literatüründe bu göstergeler “vakit alametleri” olarak kavramsallaştırılmış ve namazın sahih şekilde eda edilebilmesi için vazgeçilmez bir şart olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte, bu alametlerin hiç oluşmadığı ya da fiilen tespit edilemediği coğrafi ve mevsimsel durumlar, klasik literatürde sınırlı biçimde tartışılmıştır. Özellikle yaklaşık 45. paralelin ötesinde yer alan kuzey bölgelerinde, yaz aylarında akşam şafağının kaybolmaması sebebiyle yatsı namazının vaktinin ya son derece geç oluşması ya da tamamen teşekkül etmemesi, konunun günümüzde pratik, toplumsal ve fikhî boyutları olan bir problem hâline gelmesine yol açmıştır. Bu makale, yatsı namazının vaktinin teşekkül etmediği kabul edilen kuzey bölgelerinde ibadetin hükmünü Hanefî mezhebi içindeki farklı yaklaşımlar çerçevesinde mukayeseli olarak incelemekte ve vakitlerin hakikî illet değil, edayı kolaylaştıran alametler olduğu tezini savunmaktadır. Çalışmanın amacı, klasik Hanefî literatürde yer alan ihtilafı tarihsel bağlamı içinde yeniden değerlendirmek, bu ihtilafın modern Avrupa uygulamalarındaki yansımalarını ortaya koymaktır. İnceleme neticesinde takdir yöntemine dayalı çözümün nass, sünnet ve çağdaş fikhî birikimle daha uyumlu olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırma, klasik Hanefî fıkıh ve usûl literatürünün tahliline dayalı nitel bir metin incelemesi ile Hollanda’daki Türk Müslüman cemaatleri arasında yapılan saha gözlemleri ve yarı yapılandırılmış mülakatları birleştiren karma bir yöntem kullanmaktadır. Literatür kısmında, vakti oluşmayan namazın sakıt olacağına dair fetvaların ortaya çıktığı onuncu yüzyıl İdil Bulgar Hanlığı bağlamı tarihsel bir arka plan olarak ele alınmakta; saha çalışması bölümünde ise modern dönemde Kuzey Batı Avrupa’da yaşayan Türk Müslüman topluluklarının yatsı vakti problemine yönelik farklı uygulamaları analiz edilmektedir. Hanefî mezhebi içindeki ilk yaklaşım, vakti oluşmayan bir namazın farziyetinin düşeceğini savunmakta ve bunu abdeste dair “bir uzvu bulunmayan kimsenin o uzvu yıkama mükellefiyetinin düşmesi” kıyasına dayandırmaktadır. Bu görüş, tarihsel olarak Bulgar meselesi bağlamında şekillenmiş ve bazı müteahhirün âlimlerince de benimsenmiştir. Buna karşılık ikinci yaklaşım, namaz vakitlerinin mükellefiyetin bizatihi sebebi değil, ilâhî hitabın edasına delalet eden alametler olduğunu ileri sürmekte; alametlerin teşekkül etmediği durumlarda vakitlerin takdir edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu yaklaşım, özellikle Deccâl hadisine

dayanmakta ve uzun günlerde beş vakit namazın takdir edilerek kılınacağına dair nebevî talimatı esas almaktadır. Makale, her iki yaklaşımın Kitap, Sünnet ve usûl-i fıkıh açısından dayanaklarını karşılaştırmalı biçimde analiz etmekte; vakti oluşmayan namazın sakıt olacağına dair kıyasın nass karşısında metodolojik olarak zayıf kaldığını ve Deccâl hadisiyle fiilen geçerliliğini yitirdiğini savunmaktadır. Bu çerçevede, namaz vakitlerinin hakikî illetinin ilâhî hitap olduğu, vakitlerin ise bu hitaba delalet eden düzenleyici alametler olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Saha bulguları, Hollanda'daki bazı cemaatlerin Hanefî mezhebi içindeki bir görüşe dayanarak yatsı namazını cemaatle kılmadığını ve takvimlerinde bu vakti boş bıraktığını; diğer cemaatlerin ise takdirî vakitlendirme veya cem' ruhsatı yoluyla ibadeti sürdürdüğünü göstermiştir. Bu farklı uygulamalar, normatif fikhî içtihadın azınlık bağlamında sosyolojik karşılıklarının bulunduğunu ve mezhep içi ihtilafın pratik düzeyde cemaat kimliği ve dinî pratiklerin sürekliliği üzerinde belirleyici etkiler doğurduğunu ortaya koymaktadır. Makalenin temel bulgusu, vakti teşekkül etmese dahi yatsı namazının farziyetinin düşmeyeceği ve takdir yöntemiyle eda edilmesinin nass, sünnet ve çağdaş fikhî birikimle daha uyumlu olduğudur. Sonuç olarak çalışma, kuzey bölgelerinde yaşayan Müslüman topluluklar için takdir esaslı çözümlerin hem fikhî tutarlılık hem de dinî pratiklerin sürekliliği açısından daha işlevsel olduğunu göstermekte; meselenin yalnızca teknik bir vakit problemi değil, aynı zamanda azınlık bağlamında dinî kimliğin inşası ve cemaat bütünlüğüyle doğrudan ilişkili bir mesele olduğunu vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler

İslâm Hukuku, Azınlıklar Fıkhi, Yatsı Namazı, Vakıt, İctihat, Alamet, Hollanda.

Atıf Bilgisi

Okumuş, Fatih. "Vakti Oluşmadığında Namaz Sakıt Olur Mu? Kuzey Bölgelerinde Yatsı Namazının Vakti Meselesi". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (Haziran 2026), 380-402. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2026.12.1.14>

Geliş Tarihi	16.01.2026
Kabul Tarihi	17.04.2026
Yayın Tarihi	30.06.2026
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu araştırma için Etik Kurul İzni gerekmemektedir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Yapay Zekâ Kullanımı	Yapay Zeka kullanımına ilişkin tüm sorumluluk yazarlara aittir.

Is Prayer Cancelled When Its Time Is Not Available? The Issue of Time of the Night (Ishâ'-Yatsı) Prayer in Northern Regions

Fatih Okumuş

Assist. Prof.

0000-0003-0148-2905

fatihokumus@yahoo.com

Kahramanmaraş Sütçü İmam University,

Faculty of Theology, Department of Islamic

Law

Kahramanmaraş, Türkiye

ROR : 03gn5cg19

Abstract

The obligation to perform the five daily prayers at specific times is firmly established by the Qurʾān, which defines these times through astronomical and geographical indicators such as sunrise, sunset, twilight, and the appearance or disappearance of light on the horizon. In Islamic legal terminology, these indicators are conceptualized as the “signs” (ʿalāmāt) of prayer times and are generally treated as indispensable conditions for the valid performance of ritual prayer. Classical juristic literature, however, has devoted limited attention to situations in which these signs do not form or cannot be empirically observed. In regions located beyond approximately the 45th parallel, particularly during the summer months, the persistence of twilight causes the time of the night prayer (ʿishāʾ) to become excessively delayed or to fail to occur altogether. This phenomenon has transformed what was once a marginal juristic issue into a significant contemporary legal and social problem for Muslim communities living in northern latitudes. This article examines the juristic status of the ʿishāʾ prayer in regions where its time is considered not to materialize, focusing on divergent positions within the Ḥanafī school. It advances the central argument that prayer times do not constitute the effective legal cause (ʿillah) of obligation but rather function as indicative signs facilitating compliance with the divine command. When these signs fail to appear, prayer times must therefore be determined through estimation (taqdir), while the obligation of prayer itself remains intact. The study reassesses the classical Ḥanafī disagreement in its historical context, traces its modern manifestations among Muslim minorities in Europe, and argues that estimation-based solutions are more consistent with the Qurʾān, the Sunna, and contemporary fiqh deliberations. Methodologically, the article combines qualitative textual analysis of classical Ḥanafī jurisprudence and legal theory with empirical fieldwork conducted among Turkish Muslim communities in the Netherlands, including observations and semi-structured interviews. The literature review situates the debate within its earliest historical context, namely the tenth-century Volga Bulgar polity, where Ḥanafī jurists were first confronted with the practical problem of prayer times failing to form. The empirical component examines how this classical disagreement has resurfaced in modern North-Western Europe, where Turkish Muslim communities have adopted differing ritual practices in response to the absence or extreme delay of the ʿishāʾ time. Within the Ḥanafī school, one position maintains that a prayer whose time does not materialize is legally waived (sāqit). This view is grounded primarily in analogical reasoning (qiyās), drawing an analogy with

ritual purification: just as a person lacking a limb is not required to wash it during ablution, so too the obligation of a prayer lapses when its time does not arise. This position emerged historically in the Volga Bulgar context and was later adopted by several jurists. By contrast, a second Hanafi-oriented approach holds that prayer times are not the intrinsic cause of obligation but merely outward signs indicating the entry of a divinely mandated duty. According to this view, when such signs fail to appear, prayer times must be determined through estimation, and the obligation of prayer remains unaffected. This approach relies in particular on the well-known hadith concerning the Dajjāl, in which the Prophet instructs believers to estimate prayer times during an abnormally long day, thereby establishing a prophetic precedent for taqdır under exceptional temporal conditions. The article concludes that the true legal cause of the obligation of prayer is the divine command, while the designated times function only as regulatory signs facilitating orderly performance. Empirical findings from the Dutch context show that some mosque communities omit communal performance of the ‘ishā’ prayer, while others adopt estimated times or invoke the concession of combining prayers (jam‘). These divergent practices demonstrate how juristic disagreement produces distinct sociological outcomes in minority contexts. The study argues that estimation-based approaches offer the most coherent solution from the standpoint of scriptural evidence, legal methodology, and contemporary fiqh consensus, providing a normatively consistent framework for sustaining communal worship and religious continuity in northern regions.

Keywords

Islamic Law, Fiqh of Muslim Minorities, Evening Prayer, Time, İjtihad, Alamah (Sign), The Netherlands.

Citation

Okumuş, Fatih. “Is Prayer Cancelled When Its Time Is Not Available? The Issue of Time of the Night (Ishā’-Yatsı) Prayer in Northern Regions”. *The Journal of Near East University Faculty of Theology* 12/1 (June 2026), 380-402. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2026.12.1.14>

Date of Submission	16.01.2026
Date of Acceptance	17.04.2026
Date of Publication	30.06.2026
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	Ethics Committee Permission is not required for this research. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author acknowledges that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.
Use of Artificial Intelligence	All responsibility for the use of artificial intelligence lies with the authors.

Giriş

“Namazı bitirince de ayakta iken, otururken ve yatarken Allah’ı anın. Güvenlik içinde olduğunuzda namazı gerektiği gibi kılın. Şüphe yok ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir ödevdir.”¹

Yatsı namazının vakti meselesi Avrupa Türk toplumuna mahsus tipik bir dini problemdir. Arap ve Hint Müslümanları gibi Avrupa’daki diğer Müslüman topluluklar arasında böyle bir tartışma mevzubahis değildir. Türkiye’de ise namaz vakitleri her mevsimde teşekkül ettiği için bu husustaki ihtilafın zemini bulunmamaktadır.

İncelememizde yakinen tanıdığımız ve takip ettiğimiz Hollanda’daki Müslüman Türk toplumunun² ağırlıklı olarak Mayıs ve Haziran aylarında yatsı namazının vaktine dair yaşadığı problem fıkıh ilmi çerçevesinde ele alınmaktadır.

Problemin tespitinde sahadaki katılımcı gözlem, yarı-yapılandırılmış mülakat gibi nitel araştırma metotlarına başvurulmuştur.³ Meselenin çözümünde ise münhasıran usul ve fûru’u ile fıkıh ilmi bağlamında literatür taraması ve tahlili yapılmıştır.

Kendilerini Süleyman Hilmi Tunahan’ın⁴ (ö. 1959) takipçileri, talebeleri veya “Süleymanlı”⁵ olarak nitelendiren, Hollanda’da 40 civarında camileri, bu camilerde görevli-gönüllü 100 kadar imam, müezzin ve hocaları bulunan, Stichting Islamitisch Centrum

¹ *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, çev. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), en-Nisâ 4/103.

² Yazar 2002-2018 yılları arasında Hollanda’da yaşamış Rotterdam İslam Üniversitesi (IUR) ve Vrije Universiteit Amsterdam’da (VU) İslam hukuku başta olmak üzere ilâhiyat alanında dersler vermiş camiler ve imamlara ilişkin çeşitli saha çalışmalarında görev almıştır.

³ Bu makalede müellifin 2005-2010 yılları arasında yürüttüğü imamları konu alan saha çalışmasının verilerinden yararlanılmıştır. Söz konusu çalışmada 73 imamlara anket, 13 imam, bir vaiz ve bir Alevi dedesiyle yarı-yapılandırılmış derinlemesine mülakat yapılmıştır. Araştırmacı ayrıca çeşitli camilerin ve bunların bağlı bulundukları çatı kuruluşların yöneticileriyle çok sayıda görüşme gerçekleştirmiştir.

⁴ “Son dönem din âlimi ve Nakşibendî-Müceddidî şeyhi” Tunahan 1888’de bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan Silistre-Ferhatlar köyünde doğdu, 16 Eylül 1959’da İstanbul’da vefat etti. Kabr-i şerifi Karacaahmet mezarlığındadır. “Camilerdeki vaazlarıyla geniş halk kitleleri tarafından tanınan Süleyman Efendi, 1950’deki iktidar değişikliğinin ardından meydana gelen kısmî özgürlükten yararlanarak din eğitimi faaliyetlerini yoğunlaştırdı. Bu çerçevede 1951’de Konya Lezzet Lokantası’nın sahibi Mustafa Doğanbey’in Üsküdar Çamlıca’daki evinde yirmi beş civarında talebeyle ilk yatılı Kur’an Kursu’nu açtı. Daha sonra kendi evinin müstemilâtında, Çamlıca ve çevresinde kiraladığı evlerde ders halkaları oluşturdu.” Reşat Öngören, “Tunahan, Süleyman Hilmi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2012), 41/376.

⁵ Kamuoyunda Süleymancı yaftasıyla anılan cemaat mensupları bu nitelemeyi şiddetle reddetmektedir. Kendi tercihleri Süleyman Efendi Talebeleri denilmesi, kısaltmak icap ediyorsa “Süleymanlı” tabirinin kullanılmasıdır.

Nederland (SICN)⁶ altında örgütlenen bu cemaat Mayıs-Temmuz arasında belli tarihlerde yatsı namazını camide ve cemaatle kılmayı uygun bulmamaktadır. Söz konusu cemaat tarafından neşredilen Fazilet Takvimi'nde de ilgili tarihlerde yatsı namazı vaktinin karşısında saat ve dakika yerine çizgi yer almaktadır.⁷

Diyanet İşleri Başkanlığı, Hollanda'daki Diyanet Camilerinin çatı kuruluşu olan Hollanda Diyanet Vakfı (HDV) ve Millî Görüş gibi diğer dini organizasyonlar ve bağımsız camilerden farklı olan bu uygulama Hanefi mezhebi içindeki bazı görüşlere dayandırılmaktadır. Almanya ve Hollanda'daki Türk-İslâmî organizasyonlar konusunda uzman Ahmet Yükleen Süleymanlıların yatsı namazı konusundaki tutumunu “geleneği güncellemek ve adapte etmek yerine ona sımsıkı tutunmak”⁸ olarak nitelemektedir.

Sahadaki gözlemlerimize göre cemaatin Hanefi mezhebi içindeki bir görüşü öne çıkarması ve uygulamaya taşınması sadece geleneğe sımsıkı tutunmakla açıklanamayacak daha karmaşık bir sürecin sonucunda doğmuş bir tutumdur. Söz konusu cemaatin Türkiye'de ellerini birleştirerek dua etme ritüeli, kadınların hacca gitmesine izin vermeyip onların yerine bir erkeğin vekaletle hacca gönderilmesi örneklerinde olduğu gibi, Kuzey Batı Avrupa ülkelerinde belli dönemlerde yatsı namazının terk edilmesi de kimlik inşa edici tutumlardandır. Tipik olarak ihtilaf konusu olan bir konuda genel kabul görmüş görüş veya tutum yerine genellikle genel tutumdan ayrıışan bir görüş tercih edilmekte, böylece cemaat kimliği oluşturulmakta ve pekiştirilmektedir.

Çalışmamız vaktinin oluşmadığı yer ve zamanlarda yatsı namazının sakıt olacağına dair içtihatların Hanefi literatüründe izini sürmekte, bunları gerek fıkıh usulü ve gerekse günümüz şartları açısından analiz ederek bir neticeye ulaşmayı amaçlamaktadır. Meseleyi fıkıh ilminin şablonu ile ifadeye döktüğümüzde konu hakkında iki farklı görüş olduğunu tespit ediyoruz:

Birincisi: Vakti oluşmayan bir namaz farz olmaz. Farz olmayan bir namazı camide ve cemaatle kılmak ise sünnete aykırıdır. Birden fazla namaz vakti oluşmaz ise onlar da sakıt olurlar. Ancak bir beldede 5 vakit namazdan hiçbirinin vakti oluşmaz ise takdir cihetine gidilir.

İkincisi: Vakitler namazlar için alamet kılınmıştır. Namazın farz oluşunun asıl sebebi alamet kılınan vakitler değil, hitâb-ı ilahidir. Alameti bulunmasa dahi namaz kılınır. Vakti oluşmasa da yatsı kılınır diyenler kendi aralarında eda, kaza veya cem' ederek kılınır

⁶ SICN (Hollanda İslam Merkezi Vakfı) 1972 yılında kurulmuş kâr amacı gütmeyen hayır kurumudur. Ülke çapında vakfın Utrecht'teki merkezine bağlı 45 yerel kuruluş (cami, kurs merkezi vb.) bulunmaktadır. Stichting Islamitische Centrum (SICN), “Over ons – SICN” (Erişim 14 Ocak 2024).

⁷ Fazilet Takviminden birkaç yaprağın fotoğrafı makalemizin ekinde yer almaktadır.

⁸ Ahmet Yükleen, *Localizing Islam in Europe: Turkish Islamic communities in Germany and the Netherlands* (Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press, 2012), 144.

şeklinde üç farklı tutumu benimsemiştir. Eda edilir diyenler de farklı takdir yöntemleri önerirler.

Konumuz namaz vakitleriyle ilgili olduğundan evveleminde ibadet, özellikle namaz vakitleri bakımından vakitleri tasnif ettikten sonra yatsı namazının vaktini özetle serdedeceğiz. Daha sonra mezhep içinde vakti oluşmadığında yatsı namazının düşeceğine dair görüşün dayanakları tartışılmaktadır. Söz konusu savın ve karşıt görüşün delil, yaklaşım ve gerekçeleri ortaya konulup analiz edildikten sonra delillerine müstenit olarak müellifin görüşü belirtilmektedir.

1. Normal ve Anormal Bölgelerde Şer’î Vakitler

Namazlar genel olarak Kitap, özel olarak da sünnet-i seniyye tarafından belirlenen vakitlerde kılınır. Namazı vaktinde kılmaya edâ, vakti fevt olduktan sonra kılmaya ise kazâ denir. Fıkıh âlimleri yaklaşık olarak 45’nci paralele kadar olan bölgeleri namaz ve oruç vakitlerinin sünnette belirtilen astronomik alametlere göre oluşması bakımından normal bölgeler olarak kabul ederler.⁹

1.1. Normal Bölgeler

Normal bölgeler beş vakit namazın alametlerinin zuhur ettiği, başka bir ifade ile 45’nci kuzey ve güney enlem daireleri arasında yer alan, dünyanın meskûn mahallerinin çok büyük kısmını kapsayan bölgelerdir. Buralarda 24 saatlik bir gün içerisinde namaz ve oruç vakitlerinin şer’î alametleri zahir olur. Dolayısıyla gün ne kadar uzun olursa olsun oruç tutulur, yatsı ne kadar geç olursa olsun prensip olarak vaktinde edâ edilir.

Normal bölgelerde hadis-i şeriflerde varid olan gurûb, fecr, tulû’, şafak gibi vakit alametleri görünür.

1.2. Anormal Bölgeler

Anormal bölgeler 45’nci kuzey ve güney enlemleri ile 90 derece kuzey ve güneyde yer alan kutup noktası arasında kalan yerlerdir ki kendi arasında “kısa süreli” ve “uzun süreli” anormal bölgeler olarak ikiye ayrılır.¹⁰

⁹ Önceleri 45’nci paralel İslam dininin namaz ve oruç vecibelerinin vakitlerinin teşekkülü bakımından normal bölgelerin bitişi ve anormal bölgelerin başlangıcı olarak kabul edilirdi. Mesela 1980 yılındaki Brüksel Konferansı’nda da 45’nci paralel söz konusu edilmiştir. Ancak günümüzde astronomik veriler daha dikkatli incelendiğinde 48’nci paralele değin namaz vakitlerinin oluştuğu, ancak 49’ncü paralelden itibaren dönemsel olarak oluşmamaya başladığı tespit edilmiştir. Elbette bu tespitlerde hesaplama yöntemi de önem taşımaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı yatsı namazının vaktini tespitinde güneşin ufku 17 derece altına inmesini esas kabul etmektedir. Ekrem Keleş, “Yaklaşık 45. Enlemin Ötesinde Yatsı ve İmsak Vakitleri Problemi”, *III. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2005), 150.

¹⁰ Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1995), 2/82-83.

Buna göre 49-65'nci paraleller arası kısa süreli, 66'ncı paralel ile 90 derecedeki kutup noktasının arasındaki bölge ise uzun süreli anormal bölge olarak adlandırılabilir. Zira 66'nci paralelden itibaren güneş günler, haftalar boyunca doğmamakta veya batmamaktadır.

1.3. Yatsı Namazının Vakti

Abdullah ibn Ömer'in (ra) rivayet ettiğine göre Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

Öğlenin vakti güneşin zeval noktasından kaydığında başlar ki kişinin gölgesi boyunca olur. İkinci vakti girinceye kadar devam eder. İkindinin vakti güneş sararmadan önceye kadar devam eder. Akşamın vakti şafak kaybolmadıkça devam eder. Yatsının vakti gece yarısına kadardır. Sabah namazının vakti fecrin doğuşundan (tan yerinin ağarmasından) başlar gün doğumuna değin devam eder. Güneş doğdu mu artık namazı bırak; zira o şeytanın iki boynuzu arasından doğar.¹¹

San'anî bu hadis-i şerifin şerhinde yatsının vaktinin evvelinin şafağın kaybolması, nihayetinin ise gecenin üçte biri olduğuna dair rivayetler bulunsa da gece yarısına kadar diyen sahih rivayetlerle amel etmenin gerekliliğini vurgular.¹²

Hanefilere göre ise yatsı namazının vakti imsâk vaktine kadar bütün gecedir, gece yarısı ve gecenin üçte birine dair rivayetler faziletli ve müstehap vakitleri gösterir.¹³

Hayreddin Karaman akşam ve yatsı namazlarının vaktini şöyle tarif eder:

...akşam namazının vakti güneşin batışından itibaren başlar, batı tarafındaki aydınlığın tamamen kaybolmasına kadar devam eder. Güneş battıktan sonra batı bölgesinde şafak denilen bir kıızılık meydana gelir. Bir süre sonra bu kıızılık renk değiştirerek beyaz aydınlık halini alır. İşte bu ana ıshâ-ı evvel, birinci yatsı vakti denir. Bir müddet sonra batı tarafındaki bu aydınlık da tamamen kaybolarak yıldızlar grup grup ortaya çıkar ve ortalık tamamen kararır. İşte bu ana da ıshâ-ı sani, ikinci yatsı

¹¹ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, *Sahihu Muslim* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992). "Kitâbu'l-mesâcid ve mevâdi'u's-salât", 173.

¹² Muhammed b. İsmail el-Emîr el-Yemenî es-San'anî, *Sübülü's-selâm şerhu bulûğu'l-merâm* (Kahire-Beyrut: Dâru'r-Reyyân li't-Turâs, Dâru'l-Kitâb el-Arabî, 1987), 1/225.

¹³ Serahsi, gece yarısının tehir ölçüsü, fecr-i saniye kadarın ise idrâk ölçüsü olduğun, nitekim gece yarısından sonra Müslüman olan veya bülüğa eren kimseye yatsının farz olacağını belirtir. Muhammed b. Ahmed Şemsuddin es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1989), 1/145. Kerhî ise yatsının gecenin üçte birine kadar tehir edilmesinin faziletli, gece yarısından sonraya bırakılmasının ise mekruh olduğu kanaatine ulaşmıştır. el-Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Muhtaşari'l-Kerhî*, ed. Abdullah Nezîr Ahmed Abdurrahman (Kuveyt: Dâru Esfâr, 2022), 1/286. Tahavi ise gecenin üçte birine kadar tehirin müstehap, gece yarısına kadar eda etmenin mübah, mazeretsiz daha da geciktirmenin mekruh olduğuna kail olmuştur. İbn Mâze el-Buhârî, Burhâneddin Ebü'l-Me'âlî Mahmûd b. Ahmed b. Abdülazîz, *el-Muhtâtu'l-Burhânî fî'l-Fıkhî'n-Nu'mânî: Fıkhul-İmâm Ebî Hânîfe*, ed. Abdülkerîm Sâmi el-Cündî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 1/ 275.

denir. Akşam namazını ilk vakti içinde yani ıshâ-ı evvelden önce kılmalıdır. Bu mümkün olmazsa ıshâ-ı saniye kadar da kılınabilir.¹⁴

Gün batımından (ğurûb) sonra batı ufkunda bir kızılık oluşmaktadır. Bu kızıl şafaktır. Mevsim ve coğrafya şartlarına göre değişen bir süre sonra kızıl şafak yerini beyaz şafağa bırakmaktadır.

Hanefi mezhebi içinde İmam-ı Azam Ebu Hanife'ye göre akşam namazı vaktinin sona erip yatsı vaktinin başlamasının kriteri işte bu beyaz şafağın kaybolarak semanın tamamen kararması ile yıldızların görünmesidir ki buna ikinci yatsı (ıshâ-ı sâni) denir. Sahih hadis-i şeriflere dayanan bu görüş mezhep içinde de müftâ bih olan kavildir.¹⁵

Abdullah b. Ömer (r.a.) bir keresinde akşam namazını yıldız doğana kadar geciktirdiği için bir köle azad etmiş, aynı şekilde Hz. Ömer de akşam namazını iki yıldız görünene kadar geciktirdiği için iki köle azat etmiştir. Bu uygulamalar akşamı geciktirmenin kerahetine hamledilmiştir.¹⁶ Bu ve benzeri uygulamalardan batı ufkunda kızılık sona erdikten sonra beliren beyaz şafağın da kaybolduğu, ikinci yatsı denilen vakitte hâlâ akşam namazının kılınabileceği, yatsı vaktinin de bundan sonra girdiği anlaşılır.

İmameyn'e göre kırmızı şafağın kaybolması nazar-ı itibara alınır. İhtilafın sebebi zamanın ve ihtiyaçların değişmesidir yoksa usûl ve yaklaşım farkı söz konusu değildir. Nitekim daha sonraki dönemde Şemsü'l-Eimme es-Serahsî (ö. 483/1090?) yatsı geç olduğu için güçlük çeken halkın ihtiyacını göz önüne alarak İmameyn kavline göre fetva vermiş¹⁷ ve bunun gerekçesini öğrencilerine şöyle izah etmiştir: "Onları bundan menetme, çünkü menedersen hiç kılmazlar, bu haliyle kılmayı hiç değilse bazı müçtehitler caiz görmektedirler."¹⁸

2. Vakti Oluşmayan Namaz

Namaz vaktinin oluşmaması demek Kitap ve sünnette tarif edilen, fıkıh kitaplarında yorumlanan astronomik alametlerin zuhur etmemesi demektir. Fıkıh ilminde namaz vakitleri güneşin, oruç vakitleri ise ayın hareketlerine göre tespit edilmiştir. Güneşin hareketi sözü mecaz kabilindendir. Maksat bize görüldüğü ve insanların tulu', gurup, zeval, fecr-i kâzip, fecr-i sâdik, zuhur ve gaybûbet-i şafak, zillu şey'in bi-mislihî gibi terimlerle

¹⁴ Serahsî, *el-Mebcut*, 10145; Hayreddin Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2000), 1/94.

¹⁵ Serahsî, tulu'ların ve gurubların üç olduğunu, vasatının tercih edildiğini, bunun sabah namazı için fecr-i sâni, akşamın vaktinin çıkıp yatsının girişi içinse kızıl şafak olduğunu belirtir. Serahsî, *el-Mebcut*, 1/145.

¹⁶ Serahsî, *el-Mebcut*, 1/144.

¹⁷ Serahsî, *el-Mebcut*, 1/145.

¹⁸ Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, 1/110.

ifade ettikleridir.¹⁹ Yoksa hakikatte günü ve geceyi oluşturan dünyanın kendi ekseninde dönüşü, mevsimleri meydana getiren ise güneş etrafındaki hareketidir.

İdil Bulgar Hanlığı'nın İslam'la müşerref oldukları onuncu yüzyıldan itibaren bu mesele Hanefi fukahası arasında ihtilafa medar olmuştur.

Biz konuyu incelemek üzere önce ikiye, sonra ikinci görüşü kendi arasında üçe taksim ettik.

2.1. Birinci Görüş: Vakti Oluşmayan Namaz Sakıt Olur

Vakti oluşmayan namazın sakıt olacağı, yani farziyetinin düşeceği görüşü Hanefilerde sıkça başvuru kiyas yöntemiyle verilmiş fetvalara dayanır. Furu-ı fıkıh eserlerinde meselenin izini takip ettiğimizde Bulgar ülkesindeki Müslümanların yatsı namazının vaktinin oluşmadığı mevsimlerde namazı neye göre kılacakları konusunda namazın farziyetinin devam ettiği veya vakit namazın vücup sebeplerinden sayılarak sakıt olacağı fetvalarına ulaşıyoruz.

Bölgeye 310/922 tarihinde ulaştığı bilinen yani İdil-Bulgar Hanlığı'nın İslâm'a girişi sırasında orada bulunan seyyah İbn Fadlan bu bölgedeki Müslümanların akşam ve yatsı namazını cem' ederek kıldıklarını bildirdiğine göre, onuncu yüzyıldan itibaren yatsı namazı vakti meselesi gündeme gelmiş olmalıdır.

Bilahare İbn Battûta (ö. 770/1368) da bölgeyi ziyaret ederek üç gün kalmış ve dini hayatı tecrübe etmiştir. Seyyah, ziyaretinin Ramazan ayına rastladığını, akşam ezanı ile iftar ettiklerini, henüz iftarda iken yatsının okunduğunu, teravih ve vitri kıldıktan hemen sonra ise şafağın söktüğünü anlatmaktadır.²⁰

Bu konuda bize fetvası ulaşan ilk fakih es-Sadru'l-Kebîr Burhanu'l-Eimme (ö. 518/1124) vakit bulunmadığında teklifin de bulunmayacağını söylemiş, sonra gelenlerden de aynı görüşü benimseyerek bu yönde fetva verenler olmuştur. eş-Şeyhu'l-Kebîr Seyfuddin el-Bakkâlî, Zahîruddin el-Merğînânî ve ez-Zeylaî de aynı fetvayı vermiştir.²¹ Şurunbülâlî, Molla Hüsrev ve Hafîzuddin Nesefî ise kitaplarında bu görüşü nakledip nakzetmediklerinden onların da bu görüşe katıldıkları anlaşılmaktadır.²²

¹⁹ Serahsî, *el-Mebsut*, 1/144-145.

²⁰ Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. İbrahim el-Lavâtî et-Tancî ibn Battûta, *Rihletu İbn Battûta el-Müsemmâ Tuhfetü'n-nüzzâr fî garâ'ibi'l-emşâr ve 'acâ'ibi'l-esfâr* (Beirut: Dârü's-Şark el-Arabî, ts.), 1/261.

²¹ Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, 2/83. Zeylaî, Osman b. Ali el-Hanefî, *Tebyînü'l-ḥaḳâ'ik şerhu Kenzü'd-deḳâ'ik ve Ḥaşiyyetü's-Şilbî* 1314; (Kahire: el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, Bulak, ts.), 1/81-82.

²² Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, 2/83-84; Osman b. Ali el-Hanefî ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-ḥaḳâ'ik*, 1/81-82.

Fıkıh kitaplarında “Bulgar memleketi” gibi isimlerle geçen bölge İdil (Volga) ırmağı üzerinde onuncu yüzyılda devlet kuran ve hâkimiyetleri on dördüncü yüzyıla değin devam eden, diğer Bulgar Türk devletlerinden ayırıt edilmek üzere İdil Bulgar Hanlığı adıyla anılan devlettir. İdil Bulgar Hanlığı Müslüman tüccarlardan etkilenecek ve rakipleri Hazar Hanlığına karşı müttefik aramak arzusuyla Abbasi hilafetiyle irtibata geçerek İslamiyeti resmen kabul eden ilk Türk devletidir (12 Mayıs 310/922).²³

Birinci görüşün delilleri:

Vakti oluşmadığında namaz düşer görüşünün Kitap’tan delili “... namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir ödevdir”²⁴ ayet-i kerimesidir.

Buna göre namazın farz oluşu vakitlerine bağlanmış, vakit namaz için hem bir şart hem de sebep kılınmıştır. “Kitâben mevkûtâ” ifadesinin zahiri farz oluşu vaktin bulunmasına bağlamıştır. Dolayısıyla vakti bulunmadığında namazın farz olma hükmü de ortaya çıkmaz. Esasen namaz düşer ifadesi bile gerekli değildir; çünkü namazın mahalli yoktur, vakit teşekkül etmemiştir. Aslen vacip olmayan bir şeyin düşmesinden dahi söz edilemez.

Bu görüşün sünnet-i seniyyeden delili yoktur, zira Resulullah (s.a.v) döneminde böyle bir mesele vuku bulmamıştır.

Meselenin asıl delili ise aşağıda arz ettiğimiz veçhile kıyastır.

Delillerin tartışılması:

Meselenin kitaptan deliline gelince, ayet-i kerimede beyan buyrulan “kitâben mevkûtâ” ibaresi namazların vakitlerle irtibatlı olduğunu, vakitli bir fariza olduğunu, vakti çıkmadan edâ edilmesi gerektiğini tenbihir ve vakıayı ihbardır. Vaktinin alametleri teşekkül etmeyen yer ve zamanlarda saatler işlemekte, yeryüzü kendi ekseninde ve güneşin etrafında dönmeye devam etmektedir. Astronomik alametlerinin zuhur etmediği yer ve zamanlarda saat ve takvim gibi araçlar hadis-i şeriflerde beyan buyrulan ve fıkıh kitaplarına derç edilmiş olan alametlerin yerini alırlar.

Bir işin vakitli olduğunu söylemek behemehâl yerine getirmeyi, geciktirmemeyi ikaz demektir. Yoksa vaktinin alameti yoksa terk etmeyi gerektirmez. Bilakis vecibeyi terk etmek, nassın sevk edildiği namaza devam ve özen gösterme manasının tam zıddını müncer olur.

²³ Ahmet Taşağıl, “İdil Bulgar Hanlığı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2000), 21/473.

²⁴ en-Nisâ 4/103.

Vakit namazın dışındaki farzlarından olup rüknü değil bir şarttır. “Şart alamet manasınadır (...) istilahça: hükme müessir ve musil olmayıp kendisi üzerine hükmün vücubu değil, yalnız sübut ve vücudu tevakkuf eden şeydir.”²⁵

Sünnetten delili bulunmayan meselenin kıyastan deliline gelince: Namaz vakitlerini kolu veya bacağı olmayan bir kimsenin abdest alırken olmayan uzvunu yıkaması gerekmediğine kıyas etmek batıldır. Bir kere “mevrid-i nasta içtihadı mesağ yoktur”. Konuya dair birazdan ikinci görüşün edillesi meyanında serdedeceğimiz Deccal hadisi namaz vaktinin oluşmadığı normal dışı uzun günlerde 24 saatlik her bir dönem için beş vakit takdir edilerek namazın eda edileceği beyan buyrulmuştur.

Nas karşısında içtihadın hükmü yoktur. Burhanu’l-Eimme ve onu takip edenlerin kıyasa dayalı içtihadı Şihabüddin Harun b. Bahaüddin el-Kazanî el-Mercânî’nin (ö. 1889) *Nâzûratu’l-hak fî farziyyeti’l-işâ ve in lem yeğib eş-şafak* adlı eserinde namaz vakitlerini tayin eden rivayetlerin toplu incelemesi ve özellikle Deccal hadisi ile iptal edilmiş olmaktadır. Mercânî akşam vaktinin çıkıp yatsı vaktinin girmesinin belli bir sürenin geçmesi ile gerçekleştiğini, “fasıla olan süre tahakkuk ettikten sonra alamet ister tahakkuk etsin ister etmesin” yatsı vaktinin teşekkül ettiğini söylemektedir.²⁶ Nitekim havanın kapalı olduğu bir günde öğle vaktinin alameti olan her şeyin gölgesinin bir misli, ikindi vaktinin alameti olan iki misli oluşunun da gerçekleşmediğine dikkati çeken müellif buna rağmen namaz vaktinin alametlere bağlı olmaksızın sadece sürenin geçmesiyle oluştuğunu ifade etmektedir.²⁷

Fıkıh metinleriyle çok meşgul ve meşbu bulunan ulemanın doğrudan naslara rücu etmek yerine fıkıh nasları ve usulü ile meselelere çözüm getirmesi tabiidir. Teknik olarak vakit namazın hem şartı hem de vücubunun bir sebebi sayılmıştır. Ancak sebebin de bir sebebi vardır o da hitab-ı ilâhidir. İctihat edip hata eden müfti bir sevap alır, isabet ederse çifte sevap alır.²⁸

Namaz vakitleri içtihatla belirlenemeyeceği gibi, kıyasla bir vakit namaz iptal edilemez. Nasla sabit olan beş vakit namaz veya bunlardan birisi kıyas delili ile ortadan kaldırılamaz.

Eğer, sizin önerdiğiniz takdir yöntemi de kıyası havi bir içtihat denecek olursa deriz ki: Her yerde ve zamanda namaz vaktinin tespiti bir tür içtihadî faaliyeti gerektirir. Aynı şekilde kıblenin tespiti de içtihat sonunda mümkün olur. Bunlar nassın belirlediği çerçevedeki bilimsel faaliyetlerdir. Ayrıca namaz vakitlerinin oluşmadığı yerde takdir

²⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.), 1/220.

²⁶ Şihabüddin Harun bin Bahaüddin el-Mercânî, *Nâzûratu’l-hak fî farziyyeti’l-işâ ve in lem yeğib eş-şafak* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi Bağdatlı Vehbi Bölümü, Dem. No. 451), 112.

²⁷ Mercânî, *Nâzûratu’l-Hak*, 113.

²⁸ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahihu’l-Buhârî el-Câmi’us-Sahih* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982), II’tisâm, 21.

yöntemine başvurulması nassın emridir. Yani bizim önerdiğimiz kıyas nassa aykırı olmadığı gibi doğrudan ve bizzat nass ile teşvik ve emrolunmuş bir iştir.

Üçüncüsü Hanefilerde kıyas çoğunlukla “genel kaide” anlamında kullanılmaktadır. Vaktinin alameti zuhur etmedi gerekçesiyle kitap, sünnet ve icma-ı ümmet ile sabit olan yatsı namazını iptal etmek kıyasa aykırıdır. İstihsanen kıyasa aykırı hükme ulaşmak için nas, örf veya kıyas-ı hafî gibi bir delilin bulunması icap eder ki, bu meselede nastan udul etmeyi icap ettirecek başka bir delil söz konusu değildir.

Dördüncüsü akşam şafağının kaybolmadığı yerlerde ve zamanlarda yatsıyı iptal etmede dini veya dünyevi bir maslahat yoktur. Bilâkis günde beş kez huzurda durmaya âşinâ müminler için bir vaktin iskatı bir ceza gibidir; psikolojik ve sosyal sorunlara yol açabilir.

2.2. İkinci Görüş: Vakti Oluşmayan Namazın Farziyeti Devam Eder

Bulgar meselesi ilk zuhur ettiğinde Burhaneddin el-Kebîr Ebu Muhammed Abdülaziz b. Ömer el-Mervezî (ö. 333/945) vakti oluşmayan yerlerde namazın vakti takdir edilerek kılınacağına kail olmuştur.²⁹ Sonraki yüzyıllarda birçok alim bu görüşü takip etmiştir.

Vakti oluşmasa da yatsı namazı örneğinde, bir yerde ve zamanda akşam şafağı asla kaybolmasa da namazın farz olmaya devam edeceği görüşünde olanlar da kendi aralarında yatsı namazının hangi vakitte kılınacağı hususunda üç kavil üzerine ihtilaf ederler.

Birinci kavil: Yatsı namazı kaza edilir. Bu görüş Şemsüleimme el-Halvânî'den nakledilmiştir. Bazılarına göre her gece, bir önceki gecenin yatsı vaktinin kazasına niyet edilerek namaz kılınır.³⁰

İkinci kavil: Akşam ve yatsı cem' edilerek eda edilir. Avrupa Fetva ve Araştırma Meclisi kısa süreli anormal bölgelere yatsı vakti teşekkül etmediği veya çok geç oluştuğu

²⁹ İbn Mâze el-Buhârî, Burhâneddin Ebû'l-Me'âlî Mahmûd b. Ahmed b. Abdülazîz, *el-Muḥîṭu'l-Burhânî*, 1/274.

³⁰ Şemsü'l-Eimme el-Halvânî'nin görüşü kaynaklarda farklı şekillerde yer almıştır. Meselâ Şilbî Hâşiyesinde konu şöyle özetlenir: “Bu durumda yatsı namazının yine de gerekli olduğu fetvası verilmiştir” ifadesi: Bulgar ülkesinden bu mesele Şemsü'l-Eimme el-Halvânî'ye sorulmuş, o da yatsı namazının kazasının gerektiği yönünde fetva vermiştir. Daha sonra mesele Hârezm'de büyük âlim Seyfû's-Sünne el-Bakkâlî'ye sorulmuş ve o da yatsının gerekli olmadığı yönünde fetva vermiştir. Bu cevap Halvânî'ye ulaşınca, onu sorgulamak üzere bir kimseyi Hârezm'deki büyük camiye gönderdi ve şöyle sordurdu: “Beş vakit namazdan birini düşüren kimse hakkında ne dersin, küfre girer mi?” Bakkâlî bunun bir tuzak olduğunu anlayınca şöyle cevap verdi: “Dirseklerinden iki kolu kesilmiş yahut ayak bileklerinden iki ayağı kesilmiş bir kimsenin abdestinin farzları kaçtır?” Cevap: “Dördüncüsünün yeri bulunmadığı için üçtür.” Bunun üzerine şöyle dedi: “Namazın beşincisi de böyledir.” Bu cevap Halvânî'ye ulaşınca onu güzel bulmuş ve bu görüşü kabul etmiştir. “ Osman b. Ali el-Haneff ez-Zeylaî, *Tebyînu'l-ḥaḳā'ik*, 1/ 81.

mevsimlerde akşam ile yatsı namazlarının camilerde cem’-i takdim ile kılınması yönünde karar almıştır.³¹

İdil-Volga Hanlığı İslam dini hakkında bilgi talep ettiğinde Abbasi halifesi tarafından gönderilen heyet içerisinde İbn Fadlan’ın (ö. 310/922’den sonra) da bulunduğundan yukarıda bahsetmiştik. Meşhur seyyah İbn Fadlan hatıratında Bulgar memleketinde yaşayan Türklerin akşam ve yatsı namazlarını akşam vaktinde cem’ ederek kıldıklarını belirtmiştir.³²

Hanefiler namazların cem’ine sıcak bakmazlar ve bu daireyi mümkün olan en dar kapsamda tutmuşlar, hac menasiki ile sınırlandırmışlardır. Zira kıyasa aykırı olarak Resulullah’tan (s.a.v.) tevâtürden gelen ve üzerinde icma’ hasıl olan bu mesele başka meselelere *makisun aleyh* olamaz.³³

Üçüncü kavi: Yatsı namazı takdir edilen bir vakitte eda edilir. Takdirin hangi usul ve esaslara göre yapılacağı konusunda da farklı öneriler vardır. Ekrem Keleş bunları üç başlık altında mütalaa eder: (1) Son oluşan vakti dondurma, (2) vaktin oluştuğu en yakın bölgeyi esas alma, (3) diğer kriterler.³⁴

Diğer kriterler arasında Mekke-i Mükerreme’yi esas alma, 66’ncı paralelin ötesindeki yerler için 64’ncü veya 62’nci paralelde oluşan vakti esas alma, mutlak olarak 45’nci paraleli esas alma sayılabilir.

Bu görüşün delilleri:

Kitap:

“Kuşkusuz *ben, yalnız ben Allahım. Benden başka tanrı yoktur. O halde bana kulluk et, beni hatırında tutmak için namazı kıl.*”³⁵

Bu ayet-i kerime namazın Allah’ı anmak için kılındığını gösteren bir nasıttır. Buradan hareketle namazın vakitlere hasredilmesi veya sadece zamanın gelmesiyle farz kılınması, namazın asıl illetini, yani Allah’ı hatırd tutma işlevini tek başına ifade etmez. İslâm fıkıhında namazın vaktinin belirlenmesi, namazın düzenli şekilde ifa edilmesini ve toplumsal olarak disiplin kazanmasını sağlamakla birlikte, bu vaktin kendisi namazın özündeki amacın kaynağı değildir. Namazın vakitlere bağlanması, yalnızca onun düzenli

³¹ The European Council for Fatwa and Research (ECFR), *Karârât ve fetâvâ’l-meclisi’l-evrûbbi li’l-iftâ ve’l-buhûs: el-mecmû’atân el-ûlâ ve’s-sânîye* (Kahire: Dâru’n-neşr ve’t-tevzi’ el-İslâmiyye, 2002), 109.

³² İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnâmesi Tercümesi*, ed. Ramazan Şeşen (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1975), 50-51. Remzi Kurtde, *Musa Carullah Bigiyef ve İslam Hukuku ile İlgili Görüşlerinin Değerlendirilmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 99.

³³ Ekrem Doğanay, *İki Mesele: Sabah Namazının Vakti Namazların Birleştirilmesi* (İstanbul: Bahar Yayınevi, 1983), 129.

³⁴ Keleş, “Yaklaşık 45. Enlemin Ötesinde Yatsı ve İmsak Vakitleri Problemi”, 155.

³⁵ Taha 20/14.

şekilde eda edilmesini sağlayan bir araçtır; asıl illeti, Allah'ı anmak ve bu sayede aşırılık ve münkerden korunmaktır. Dolayısıyla namaz, bir zaman ritüeli olmaktan ziyade, bilinçli zikirin ve ruhî disiplinin temeli olarak anlaşılmalıdır.

Bu görüşün sünnetten delili ise Deccal hadisidir.

... ashâb-ı kirâm soruyorlar:

Deccal yeryüzünde ne kadar kalacaktır ey Allah'ın Rasülü?

Cevap:

Kırk gün (kalacaktır). Bu kırk günün bir günü bir yıl gibi, bir günü bir Cuma (hafta) gibi, diğer günleri ise (normal) günleriniz gibidir.

Soru:

Ey Allah'ın Rasülü! Şu bir yıl gibi olan günde bize, - normal günlerimizde kıldığımız - bir günlük namaz kâfi gelecek midir?

Cevap:

Hayır (bir yıl sürecek olan bir günde, normal bir günlük namaz size kâfi gelmez) onun için miktarını takdir edeceksiniz (yani normal bir gününüzde kıldığınız namazların aralıklarını tahminen ölçerek o bir yıllık bir günde 365 günlük namaz kılacaksınız).³⁶

Konu hakkında bir monografi kaleme alan Mercânî, Şemsü'l-Eimme el-Halvânî'den nakledilen yatsının kaza edileceği görüşünün müstensih hatasından kaynaklandığını, "lâ yenvî'l-kazâe" ibaresindeki "lâ"nın bazı nüshalarda düştüğünü, Şeyhülislam Haşiyesi'ni referans göstererek ortaya koyar.³⁷ Bu durumda yatsı düşmez diyen cenahta cem' etmek ve takdiren edâ etmek şeklinde iki görüş kalmış olur.

Mercânî'ye göre:

Namazların farz kılınmasının asıl sebebi Allahu Teâlâ'nın hitâb-ı ezeli ve devam eden bitmek tükenmek bilmeyen nimetleridir. Allah kullarına işi kolay kılmak için vakitleri zahiri sebepler kılmıştır. Zira Allah'ın bir şeyi vacip kılmasının mahiyeti bizce gaybtır, ona muttali olmamız söz konusu değildir. Vakitleri işte bu vücutta emareler kılmıştır. Vakitler vücûbu tanımlayıcı olunca vaciplik onlara izafe edilerek bunlar sebepler olarak işlem görmüşlerdir. Fukahâ bunlara sebep dediler. Oysa usulcüler nezdinde vakitler sebep değil alametlerdir. Aralarındaki fark şudur: Sebep müessir olmaksızın hükme yol açar. Alamet ise

³⁶ Müslim, "el-Fiten ve eşrâtu's-sâ'ah", 110. Hadis-i Şeriften alıntı yapılan kısmın tercümesi için bk. Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, 105-106.

³⁷ Mercânî, *Nâzûratu'l-Hak*, 120-123.

sadece tevakkuf olmaksızın hükme delalet eder ne müessirdir ne hükme yol açar. Bu (vakit) vücuba alamettir hakikatte illet ise bitmek bilmeyen devamlı nimetlerdir.³⁸

Şafak geç kaybolan ve fecri erken zuhur eden yerlerde yatsı ve imsak vakitlerinin tespiti” meselesi 1980 Brüksel toplantısından itibaren ilmî heyetler tarafından ele alınarak çözümler üretilmiştir. Seneler geçtikçe çözüm önerilerinin yerel ihtiyaçları daha fazla dikkate alarak detaylandırıldığı ve daha dakik hale geldiği gözlenmektedir.³⁹

Diyanet İşleri Başkanlığı ve Rabıtu'l-Alemi'l-İslâmî tarafından 23-27 Haziran 1980 tarihlerinde Brüksel’de düzenlenen toplantıya 17 ülkeden 40 alim iştirak etmiştir. Bunların arasında kozmografya ve takvim uzmanları da bulunmaktaydı.⁴⁰

Brüksel toplantısında İslam tarihinde ulemanın azınlık halinde ve güç şartlar altında yaşayan Avrupa Müslümanlarına nazaran çok daha kolay şartlar altında namazların cem’ edilmesine ruhsat verdiklerini belirterek ve teysir prensibine işaretle akşam ve yatsı namazlarının vakitlerinin çok geç oluştuğu veya hiç oluşmadığı yerlerde akşam vaktinde her iki namazın cem’ edilmesine ruhsat verilmiştir. Bununla birlikte yatsı namazını vaktinde kılmak isteyenler için bir vakit tayini konusu görüşülmüş, takdir edilecek gece Mekke’de akşam ile yatsı namazlarının arası kaç dakika ise, Avrupa’daki ilgili şehirdeki akşam namazının vaktine bu kadar sürenin ilavesi ile bulunacak saat yatsı vakti olarak belirlenmiştir. Bilahare Ankara’da toplanan Takvim Komisyonu da kararları detaylandırmış ve hesapları netleştirmiştir.⁴¹

3. Tercih Edilen Görüş ve Gerekçesi

Delillerin incelenmesi ve mukayesesi neticesinde vakitlerinin alametleri oluşmasa da beş vakit namazın takdire kılınacağını savunan ikinci görüşün tercihe şâyan olduğu kanaatine ulaşılmıştır.

Vakitler namazın edasının hakiki sebebi değil bilâkis alametinden ibaret bulunduğu ve Deccal hadisinin delaleti dikkate alınarak vakti takdir edilerek eda edilir. Alamet olan vakit sebep yerine kaim olduğundan bir kısım fukahâ hükmün vücudunu ve

³⁸ Mercânî, *Nâzûratu'l-Hak*, 159.

³⁹ Brüksel toplantısına Paris’ten iştirak eden Muhammed Hamidullah bu meselenin evvelce Hindistan’ın Haydarabat eyaleti alimler meclisince ele alındığını ve 45 derece kuzey ve güney enlemlerinin ötesinde 45’inci enlemde oluşan vakitleri esas alma yönünde ittifakla karar aldığını nakletmektedir. Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, 1/110. Brüksel toplantısından sonra da Diyanet İşleri Başkanlığı yeni düzenlemelerle Avrupa’daki namaz ve sahur vakitlerinde güncellemelere gitmiştir. Biz makalemizin ana ekseninden uzaklaşmamak için takvim meselesinin detaylarına girmedik; ancak bu mesele kronolojik olarak ele alınması icap eden müstakil bir konudur.

⁴⁰ Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, 1/102.

⁴¹ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) – Rabıtu'l-Alemi'l-İslami (RABİTA), *Karar: en-Nedvetu'l-İslâmiyye el-Evrubbiyye el-Ülâ* (Brüksel: y.y. 1400/1980).

ademini vakte bağlı zannetmiştir. Oysa vakitlerin günlük namazların vücut sebepleri olduğu teslim edilecek dahi olsa illet oldukları iddia edilemez.

Beş vakit namazın farz olmasının sebebi hitâb-ı ilâhîdir. Nitekim namaz vakitleri Kitap'ta açıkça beyan buyrulmamış, bu konu sünnet-i seniyyeye bırakılmıştır.

Fıkıh literatüründe Bulgar meselesi olarak meşhur olan yaklaşık 45'nci paralelin ötesindeki namaz vakitleri meselesini onuncu yüzyılda ilk kez ele alan ulema Ekrem Keleş'in de belirttiği gibi bu meseleyi bugünkü kadar yakın, geniş ve kapsamlı yaşamadığı gibi günümüzde olduğu gibi çok yönlü tartışmamıştır.⁴² Günümüzde astronomik ve coğrafi bilgilerin de ışığında birçok fıkıh meclisi konuyu ele almış, yöntemleri farklılaşmakla birlikte tamamı da takdir kararı vermiştir.⁴³ Yani vakti teşekkül etmeyen namaz şu veya bu usule göre takdir edilen bir vakitte kılınacaktır. Meşakkat sebebiyle cem' etme görüşü de buna mühlaktır.

İkinci yatsı vaktinin oluşmadığı yerlerde birinci yatsı vakti esas alınır. Bu durumda Serahsî'nin tavsiye ettiği veçhile İmam-ı Azam'ın görüşü yerine İmameyn kavli ihtiyar edilmiş olacaktır. Vaktin hiç teşekkül etmediği yerlerde ise gün batımından en az bir saat yirmi dakika sonra ve en geç astronomik gece yarısından beş dakika önce yatsı vaktinin başladığı kabul edilebilir. Cem' etmeyi tercih etmeyenler bu vakitte yatsıyı eda edebilecekleri gibi, çevre şartları müsait ise ezan da bu vakitte okunabilir.

Kişinin durumuna ve ihtiyacına göre bir buçuk saatlik bir geciktirme bile günlük hayatını aksatacak, mümine meşakkate yol açacak ise çözüm akşam ve yatsıyı cem' ederek kılmaktır. Cem' seçeneği tercih edildiğinde Avrupa Fetva ve Araştırma Meclisi'nin (ECFR) fetvasında da belirtildiği üzere bu ruhsat gerektiği kadar kullanılmalı, ihtiyaç olmadığı durumlarda adet haline getirilmemelidir.⁴⁴

Aradan geçen bin yıla ulaşan zaman zarfında anormal bölgelerde yatsıyı düşüren fetva birçok kimseyi tatmin etmemiştir. Yerleşimin zaten az, Müslüman sayısının daha da az olduğu söz konusu bölgelerde bu fetva toplumu birleştirmek yerine yeni bir ayrılık vesilesi teşkil etmiştir. İnsanların bir vakit namazı terk etmek üzerine ittifak etmeleri mümkün olmadığından cem' veya takdiren edâ yöntemlerinden birine göre namazları kılmak evlâdır.

Nitekim bu makalenin yazarı Hollanda'nın Utrecht şehrinde bulunan SICN yetkilileriyle ve Rotterdam Merkez Camii'nin imamlarıyla yaptığı görüşmeler neticesinde Süleyman Efendi Talebelerinin de yatsı namazını zuhr-i âhir benzeri bir formül ile kıldıklarını tespit

⁴² Keleş, "Yaklaşık 45. Enlemin Ötesinde Yatsı ve İmsak Vakitleri Problemi", 153.

⁴³ Keleş, "Yaklaşık 45. Enlemin Ötesinde Yatsı ve İmsak Vakitleri Problemi", 151.

⁴⁴ The European Council for Fatwa and Research (ECFR), *Karârât ve fetâvâ'l-meclisi'l-evrûbbi li'l-iftâ ve'l-buhûs: el-mecmû'âtân el-ûlâ ve's-sâniye* (Kahire: Dâru'n-neşr ve't-tevzi' el-İslâmiyye, 2002), 109.

etmiştir.⁴⁵ Namaz vakti oluşmadığı için takvime yazmıyor ve camide cemaatle kılmıyorlar; ancak evde üzerime vacip olduğu halde henüz edâ etmediğim en son yatsı namazını kılmağa niyet ederek kıyorlar.

Sonuç

Namaz farzdır; vakitleri ise sünnetle tespit edilmiştir. Çalışmamız fakihlerin kahir ekseriyetine göre vakitler namazın farz olma sebebi değil şartı ve alameti olduğunu göstermektedir. Namazların vücubu Kitap ile, vakitlerinin tafsilatı kavli ve ameli sünnet ile bilinir. Filhakika Kur'an-ı Kerim de namaz vakitlerini icmalen ve tarik-i i'caz ile beyan buyurmuştur.

Kavli ve ameli sünnet ile gösterilen namaz vakitlerinin alametlerinin zuhur etmediği bölgeler için de Deccal hadisi bir çözüm sunmaktadır. Resulullah'a (s.a.v.) bir yıllık günde beş vakit namazın nasıl kılınacağı sorulmuş, cevaben "takdir edileceği" beyan buyurulmuştur.

Nass bulunan bir yerde içtihada mesağ olmadığı gibi, böyle bir içtihat geçerli de olmaz. Hitab-ı ilahi ile sabit olan namaz ibadeti kıyas ile iptal edilemez.

Netice itibariyle şafak kaybolmasa veya çok geç kaybolrsa da yatsıyı kılmak Müslüman toplumun üzerinde ittifak edebileceği mutedil bir görüştür. Mezhep bağlılığından ötürü bazı yerlerde ve dönemlerde yatsı namazının farz olmadığını düşünenlerin de başka niyetlerle yatsıyı kılmakta oldukları anlaşılmaktadır.

⁴⁵ Fatih Okumuş, *Imam in Exile: Turkish Religious Leaders in a Post-Secular Public Sphere* (Ankara: İlâhiyât, 2023), 25.

Kaynakça | References

- Akyüz, Vecdi. *Mukayeseli İbadetler İlmi hali*. 4 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail el-. *Sahihu'l-Buhârî el-Câmi'us-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) – Rabıtatü'l-Alemi'l-İslami (RABITA). *Karar: en-Nedvetu'l-İslâmiyye el-Evrubbiyye el-Ülâ*. Brüksel: y.y., 1980 /1400
- Doğanay, Ekrem. *İki Mesele: Sabah Namazının Vakti Namazların Birleştirilmesi*. İstanbul: Bahar Yayınevi, 1983.
- el-Kudûrî, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed. *Şerhu Muhtaşari'l-Kerhî*. ed. Abdullah Nezîr Ahmed Abdurrahman. Kuveyt: Dârü Esfâr, 2022.
- Fazlan, İbn. *İbn Fazlan Seyahatnâmesi Tercümesi*. ed. Ramazan Şeşen. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1975.
- Halebî, İbrahim. *Tam Kayıtlı Halebi-i Sağır ve Tercemesi*. çev. Hasan Ege. İstanbul: Salâh Bilici Kitabevi, 1973.
- İbn Battûta, Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. İbrahim el-Lavâtî et-Tancî. *Rihletu İbn Battûta el-Müsemma Tuhfetü'n-nüzzâr fi garâ'ibi'l-emşâr ve 'acâ'ibi'l-esfâr*. 2 Cilt. Dârü's-Şark el-Arabî, ts.
- İbn Mâze el-Buhârî, Burhâneddin Ebû'l-Me'âlî Mahmûd b. Ahmed b. Abdülazîz. *el-Muhtâtu'l-Burhânî fi'l-Fıkhi'n-Nu'mânî: Fıkhu'l-İmâm Ebî Hanîfe*. ed. Abdülkerîm Sâmî el-Cündî. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- Karaman, Hayreddin. *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 2000.
- Keleş, Ekrem. “Yaklaşık 45. Enlemin Ötesinde Yatsı ve İmsak Vakitleri Problemi”. *III. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri*. 148-194. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2005.
- Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. çev. Hayreddin Karaman vd. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2012.
- Kurtdede, Remzi. *Musa Carullah Bigiyef ve İslam Hukuku ile İlgili Görüşlerinin Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2011.
- Mercânî, Şihâbuddin Harun bin Bahauddin el-. *Nâzratu'l-hak fi farziyyeti'l-işâ ve in lem yağîb eş-şafak*. Kazan: y.y., 1870.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. *Sahihu Muslim*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Okumuş, Fatih. *Imam in Exile: Turkish Religious Leaders in a Post-Secular Public Sphere*. Ankara: İlâhiyât, 2023.
- Öngören, Reşat. “Tunahan, Süleyman Hilmi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41/375-377. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/tunahan-suleyman-hilmi#1>
- San'ânî, Muhammed b. İsmail el-Emîr el-Yemenî es-. *Sübûlü's-selâm şerhu bulûğu'l-merâm*. 4 Cilt. Kahire-Beyrut: Dârü'r-Reyyân li't-Turâs, Dârü'l-Kitâb el-Arabî, 4. Basım, 1987.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed Şemsuddin es-. *el-Mebsut*. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1989.

- Stichting Islamitische Centrum (SICN). “Over ons – SICN”. Erişim 14 Ocak 2024.
<https://www.sicn.nl/over-ons/>
- Taşagıl, Ahmet. “İdil Bulgar Hanlığı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/472-474. İstanbul: TDV, 2000.
- The European Council for Fatwa and Research (ECFR). *Karârât ve fetâvâ'l-meclisi'l-evrâbbi li'l-iftâ ve'l-buhûs: el-mecmû'atân el-ûlâ ve's-sâniye*. Kahire: Dâru'n-neşr ve't-tevzi' el-İslâmiyye, 2002.
- Yükleyen, Ahmet. *Localizing Islam in Europe: Turkish Islamic communities in Germany and the Netherlands*. Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press, 2012.
- Zeylaî, Osman b. Ali el-Hanefî. *Tebyînü'l-hakâ'ik şerhu Kenzü'd-dekâ'ik ve Hâşiyetü's-Şilbî*. 6 Cilt. 1314/1896 Kahire: el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye (Bulak), ts.

EK: Fazilet Takviminden Yapraklar: Vaktin oluşmadığı günlerde namaz saati gösterilmeyip, yerine çizgi konulmuştur.

2008 FAZILET KALENDER SICN

(STICHTING ISLAMITISCH
CENTRUM NEDERLAND)
35 jaar dienstbaar
Alle lezers en gebruikers
van deze kalender:
Een gelukkig nieuw jaar!

Op de bladzijden van deze kalender treft u verzen uit de Koran en uitspraken van de profeet Mohammed (vrede zij met hem) aan. U wordt vriendelijk verzocht de blaadjes van deze kalender daarom niet op de grond te gooien of te laten vallen. Wanneer ze op de grond liggen raap ze dan op en bewaar ze zorgvuldig.

Om deze scheurkalender nog wat toegankelijker te maken is achterin een woordenlijst opgenomen.

www.islamkalender.nl

de meeste geliefde dienaren van Allah horen zij die zich zeer van Hem bewust maar dat voor andere mensen zorgen houden."

(Hadith, Hâkim, Al-Mustadrik).

TRECHT

1.39

5.17

13.44

18.07

22.05

11.24

Juni 08

8

ZONDAG

HISTORISCH

1940 Ontdekking van element 93, neptunium

Fazilet Kalender 4 Jumada 'l-akhira 1429

	Insk	Zon op	Zuhr	Asr	Maghrib	'Isja	Qibla
Amsterdam	01:32	05:09	13:37	18:01	22:00	-	11:24
Amstelveen	01:38	05:15	13:43	18:06	22:05	-	11:24
Assendael	01:40	05:16	13:45	18:08	22:09	-	11:24
Breda	01:35	05:13	13:40	18:04	22:02	-	11:24
Breda	01:36	05:13	13:41	18:03	22:02	-	11:24
Breda	01:40	05:21	13:45	18:07	22:03	-	11:24
Den Haag	01:42	05:20	13:47	18:10	22:08	-	11:24
Den Haag	01:40	05:20	13:45	18:08	22:05	-	11:24
Den Haag	01:37	05:18	13:42	18:04	22:02	-	11:24
Den Haag	01:31	05:09	13:36	18:00	21:58	-	11:24
Den Haag	01:33	05:03	13:38	18:03	22:07	-	11:24
Den Haag	01:36	05:18	13:41	18:03	21:59	-	11:24
Den Haag	01:34	05:11	13:39	18:03	22:03	-	11:24
Den Haag	01:36	05:15	13:41	18:03	22:00	-	11:24
Den Haag	01:41	05:19	13:46	18:09	22:08	-	11:24
Den Haag	01:39	05:20	13:44	18:06	22:02	-	11:24
Den Haag	01:34	05:17	13:39	18:01	21:57	-	11:24
Den Haag	01:40	05:16	13:45	18:09	22:08	-	11:24

...ntinopel zal zeker worden veroverd. Wat
...nabele commandant bevindt zich aan het
...van het leger en hoe uitstekend is dat

(Hadith)

Mei 08 **HISTORISCH**

29

1926
Omroepvereniging
VPRO wordt
opgericht

DONDERDAG

Fazilet Kalender 24 Jumada '1-ula 1429

	Imsak	Zon op	Zuhr	Asr	Maghrib	'Isja	Qibla
01:31	05:16	13:36	17:56	21:50	-	11:19	
01:36	05:22	13:41	18:01	21:55	-	11:19	
01:38	05:22	13:43	18:03	21:58	-	11:19	
01:34	05:20	13:39	17:59	21:52	-	11:19	
01:38	05:20	13:39	17:59	21:52	-	11:19	
01:38	05:28	13:43	18:03	21:53	-	11:19	
01:40	05:27	13:45	18:06	21:58	-	11:19	
01:39	05:27	13:44	18:03	21:55	-	11:19	
01:36	05:25	13:41	18:00	21:52	01:30	11:19	
01:30	05:16	13:35	17:55	21:48	-	11:19	
01:31	05:11	13:36	17:58	21:56	-	11:19	
01:35	05:25	13:40	17:59	21:49	01:29	11:19	
01:33	05:18	13:38	17:58	21:52	-	11:19	
01:35	05:28	13:40	17:57	21:46	01:23	11:19	
01:34	05:22	13:39	17:59	21:50	-	11:19	
01:40	05:26	13:45	18:04	21:58	-	11:19	
01:37	05:27	13:42	18:01	21:52	-	11:19	
01:33	05:23	13:38	17:57	21:47	01:27	11:19	
01:38	05:23	13:43	18:04	21:58	-	11:19	

...dien een man de voorziening achterhoudt
...van degenen die aan zijn zorgen zijn
...vertrouwd, is dat voor hem als zonde
...voldoende.” (Hadith, Sahih Muslim).

Juli 08 **HISTORISCH**

6

1990 - De regering
sleiders van de
NAVO verklaren
na de tweedaagse
top in Londen dat
de Koude Oorlog
over is.

ZONDAG

Fazilet Kalender 3 Rajab 1429

	Imsak	Zon op	Zuhr	Asr	Maghrib	'Isja	Qibla
01:38	05:16	13:43	18:06	22:03	-	11:29	
01:43	05:22	13:48	18:11	22:08	-	11:29	
01:45	05:22	13:50	18:13	22:12	-	11:29	
01:41	05:20	13:46	18:08	22:05	-	11:29	
01:41	05:21	13:46	18:08	22:06	-	11:29	
01:46	05:28	13:51	18:12	22:07	-	11:29	
01:48	05:28	13:53	18:15	22:11	-	11:29	
01:46	05:28	13:51	18:13	22:08	-	11:29	
01:43	05:25	13:48	18:09	22:05	-	11:29	
01:37	05:16	13:42	18:05	22:02	-	11:29	
01:38	05:11	13:43	18:08	22:10	-	11:29	
01:42	05:25	13:47	18:08	22:02	-	11:29	
01:40	05:18	13:45	18:08	22:06	-	11:29	
01:42	05:28	13:47	18:07	21:59	-	11:29	
01:41	05:23	13:46	18:08	22:04	-	11:29	
01:47	05:26	13:52	18:14	22:11	-	11:29	
01:44	05:27	13:49	18:11	22:05	-	11:29	
01:40	05:24	13:45	18:06	22:00	-	11:29	
01:46	05:23	13:51	18:13	22:11	-	11:29	

...kijk ervoor uit het slechte van iemand te
...veronderstellen want dat is de meest
...teugenschichtige bezigheid.”

(Hadith, Sahih Muslim).

Mei 08 **HISTORISCH**

24

1915 Thomas
Edison vindt een
'telescribe' uit om
telefoongesprekke
n op te nemen

ZATERDAG

Fazilet Kalender 19 Jumada '1-ula 1429

	Imsak	Zon op	Zuhr	Asr	Maghrib	'Isja	Qibla
01:30	05:22	13:35	17:54	21:43	01:24	11:16	
01:35	05:27	13:40	17:59	21:48	01:33	11:16	
01:37	05:27	13:42	18:01	21:52	01:32	11:16	
01:33	05:25	13:38	17:56	21:46	01:27	11:16	
01:38	05:26	13:38	17:56	21:46	01:22	11:16	
01:38	05:33	13:43	18:00	21:47	01:19	11:16	
01:40	05:33	13:45	18:03	21:52	01:34	11:16	
01:38	05:33	13:43	18:01	21:49	01:37	11:16	
01:35	05:30	13:40	17:57	21:45	01:19	11:16	
01:29	05:22	13:34	17:53	21:42	01:23	11:16	
01:31	05:17	13:36	17:56	21:49	-	11:16	
01:34	05:30	13:39	17:56	21:43	01:09	11:16	
01:32	05:23	13:37	17:56	21:46	01:27	11:16	
01:34	05:33	13:39	17:55	21:40	00:46	11:16	
01:33	05:26	13:38	17:56	21:44	01:22	11:16	
01:39	05:31	13:44	18:02	21:51	01:36	11:16	
01:37	05:32	13:42	17:59	21:46	01:17	11:16	
01:32	05:29	13:37	17:54	21:41	01:02	11:16	
01:38	05:29	13:43	18:01	21:51	-	11:16	